

УДК: 796.034-05

Дүйшөнали кызы Канымбү
Улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
kanymbusahmatova@gmail.com

ДҮЙШӨНАЛИ КЫЗЫ КАНЫМБҮ
старший преподаватель, Ошский государственный университет
kanymbusahmatova@gmail.com

Duishonali kyzy Kanymbu
Senior lecturer, Osh State University
kanymbusahmatova@gmail.com

Камилов Рысбек Абдибаитович
Улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
rkamilov@oshsu.kg

Камилов Рысбек Абдибаитович
старший преподаватель, Ошский государственный университет
rkamilov@oshsu.kg

Kamilov Rysbek Abdibaitovich
Dr. Professor, Osh State University
Duishonali kyzy rkamilov@oshsu.kg

Турдумаматова Гулбара Кутпидиновна
м.и.д., профессор, Ош мамлекеттик университети
gulbaraturdumamatova1@gmail.com

Турдумаматова Гулбара Кутпидиновна
д.м.н., профессор, Ошский государственный университет
gulbaraturdumamatova1@gmail.com

Turdumamatova Gulbara Kutpidinovna
Dr. Professor, Osh State University
gulbaraturdumamatova1@gmail.com

**СТУДЕНТТИК КОМАНДАГА ӨТҮҮДӨ БАСКЕТБОЛЧУЛАРДЫН НАТЫЙЖАЛУУ АРАКЕТИН
КАЛЫПТАНДЫРУУ**

**ФОРМИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ БАСКЕТБОЛИСТОВ ПРИ ПЕРЕХОДЕ В
СТУДЕНЧЕСКУЮ КОМАНДУ**

**FORMATION OF EFFECTIVE INTERACTION OF BASKETBALL PLAYERS DURING THE TRANSITION TO THE
STUDENT TEAM**

СТУДЕНТИК КОМАНДАГА ӨТҮҮДӨ БАСКЕТБОЛЧУЛАРДЫН НАТЫЙЖАЛУУ АРАКЕТИН КАЛЫПТАНДЫРУУ

Аннотация

Маанилүүлүк. Изилдөөнүн максаты – оюнда баскетболчулардын өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн эффективдүү калыптандыруунун педагогикалык ыкмаларын этап-этабы менен бөлүштүрүү. Окутууну уюштуруу методдору: Баскетболчулардын оюн ишмердүүлүгүндө өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн калыптандырууга көмөктөшүүчү методдордун жана ыкмалардын түзүмү жана мазмуну ачылат. Биринчи этапта атайын, оюндук жана физикалык машыгуу процессинде өз ара аракеттенүү көндүмдөрүнө ээ болуу милдеттери чечилген; экинчиси боюнча - пайда болгон тактикалык айкалыштын жүрүшүндө топ ичиндеги өз ара аракеттенүүнү башкаруу; үчүнчүдөн – атаандаштык ишмердүүлүктүн шарттарына жакын жагдайларда алынган көндүмдөрдү жана көндүмдөрдү жасоо жана колдонуу көндүмдөрүн калыптандыруу. Изилдөөнүн жыйынтыгы жана аларды талкуулоо: Педагогикалык таасирдин эффективдүүлүгү оюндук ой жүгүртүүнү өркүндөтүү, оюнчунун талааны, топту, атаандашын көрүү жөндөмдүүлүгү аркылуу маалыматты кабыл алуусун эске алуу жана керектөөлөр менен жөндөмдүүлүктөрдүн ортосундагы байланышты калыптандыруу менен камсыз кылынат, ошондой эле оюнчулардын жана топтун эң ыктымалдуу кыймылдарын түшүнүү жана алдын ала көрүү; топту берүү ылдамдыгын өзгөртүү; жогорулатылган темпте топтук иш-аракеттерди аткаруу, каалоо жана үйрөнүү жөндөмдүүлүгү. Корутунду: Оюнда баскетболчулардын өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн эффективдүүлүгү оюнчулардын ортосундагы өз ара түшүнүшүүнүн болушу менен аныктала тургандыгы такталган, бул терминдер менен аныкталат: ынтымак, командалык иш, өз ара аракеттенүүнү координациялоо.

Ачкыч сөздөр: студент баскетболчулар, кабыл алуу модалдуулугу, методикалык ыкмалар, тактикалык машыгуу.

*Формирование эффективного взаимодействия
баскетболистов при переходе в студенческую
команду*

*Formation of effective interaction of basketball players
during the transition to the student team*

Аннотация

Актуальность. Цель исследования заключается в поэтапном распределении педагогических приемов формирования у баскетболистов навыков взаимодействия баскетболистов в игре. Методы и организация исследования. Раскрыта структура и содержание методов и приемов, способствующих формированию навыков взаимодействия в игровой деятельности баскетболистов. На первом этапе в процессе специальной, игровой и физической подготовки решались задачи по приобретению навыков взаимодействия; на втором – управления внутригрупповым взаимодействием в ходе возникшей тактической комбинации; на третьем – формирования умений моделировать и использовать полученные умения и навыки в ситуациях, приближенных к условиям соревновательной деятельности.

Результаты исследования и их обсуждение. Эффективность педагогического воздействия обеспечена улучшением игрового мышления, сформированностью связи потребностей со способностями, учетом модальности восприятия информации игроком через умение видеть поле, мяч, соперника, а также осмысление и предвидение наиболее вероятных перемещений игроков и мяча; варьированием скорости передачи мяча;

Abstract

Relevance. The purpose of the study is to provide a step-by-step distribution of pedagogical techniques for the formation of basketball players' interaction skills in the game. Methods and organization of research. The structure and content of methods and techniques that contribute to the formation of interaction skills in the gaming activities of basketball players are revealed. At the first stage, in the process of special, game and physical training, tasks were solved to acquire interaction skills; at the second stage, to manage intra-group interaction during the tactical combination that arose; at the third stage, to form the skills to model and use the acquired skills in situations close to the conditions of competitive activity. The results of the study and their discussion. The effectiveness of pedagogical influence is ensured by improving game thinking, forming a connection between needs and abilities, taking into account the modality of the player's perception of information through the ability to see the field, the ball, the opponent, as well as understanding and anticipating the most likely movements of players and the ball; varying the speed of ball passing; performing group actions at an increased pace, the desire and ability to learn. Conclusion. It is established that the effectiveness of basketball players' interaction in the game is determined by the presence of mutual understanding between the players, defined by the terms: cohesion, teamwork, coordination of interaction.

выполнением групповых действий в повышенном темпе, желанием и умением учиться.

Заключение. Установлено, что эффективность взаимодействия баскетболистов в игре определяется наличием взаимопонимания между игроками, определяемого терминами: сплоченность, сыгранность, координация взаимодействия.

Ключевые слова: студенты-баскетболисты, модальность приема, методические приемы, тактическая подготовка.

Keywords: basketball students, admission modality, methodological techniques, tactical training.

Киришүү

Заманбап спортто команданын өз ара аракеттенүүсүнүн натыйжалуулугу ийгиликтин аныктоочу фактору болуп саналат. Спорттук команда - бул татаал динамикалык структура, мында натыйжалуулук спортчулардын жеке чеберчилигине гана эмес, алардын өз-ара мамилесине, ролдук жана коммуникативдик байланыштарынын тереңдигине да көз каранды. Баскетбол оюну убакыттын жана мейкиндиктин катуу тартыштыгында оюнчулардан өнөктөштөрдүн жана атаандаштардын жүрүм-турумун заматта талдоону талап кылган оюн кырдаалдарынын жогорку интенсивдүүлүгү менен мүнөздөлөт.

Изилдөөнүн актуалдуулугу мультимодалдык объектив аркылуу тактикалык даярдыктын натыйжалуулугун жогорулатууга жөндөмдүү инновациялык педагогикалык методдорду изилдөө зарылдыгы менен шартталган. Көбүнчө машыктыруучунун стилин механикалык көчүрүүгө негизделген салттуу окуу процесси спортчулардын маалыматты кабыл алуусунун жеке өзгөчөлүктөрүн дайыма эле эске ала бербейт. Ушуга байланыштуу, оюн менен өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн калыптандырууда ар кандай ыкмаларды — визуалдык, угуу жана кинестетикалык — эске алуу өзгөчө мааниге ээ болот.

Иштин илимий жаңылыгы команданын ичиндеги вербалдык жана вербалдык эмес байланыш каражаттарын талдоого системалуу мамиледе. Кабылдоонун модальдуулугунун негизинде субъективдүү мамилелерди түзүү иш — аракеттерди координациялоого гана эмес, бирдиктүү психологиялык мейкиндикти - "биз" абалын түзүүгө мүмкүндүк берет. Макалада баскетбол оюнчуларынын интуициясын, өзүн-өзү башкара билүүнү жана божомолдоочу жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган психотехникалык көнүгүүлөрдү киргизүүнүн этаптуу ыкмасы каралат. Изилдөөнүн максаты-командалык толкундануунун, шыктануунун өсүшүнө жана натыйжада студенттик командалардын атаандаштык натыйжалуулугун жогорулатууга өбөлгө түзүүчү маалымат алмашуу методдорун теориялык жактан негиздөө жана практикалык текшерүү.

Спорттук команда - структуралык коомчулук катары ар кандай деңгээлдеги мелдештерде жогорку сыйлыктар үчүн күрөшкө коллективдүү даярдыктын натыйжалуулугун жогорулатуунун илимий ыкмаларын жана каражаттарын издөөнү талап кылат. Команданын оюнчулары оюндун натыйжасы үчүн «жоопкерчиликтүү көз карандылыктын» ар кандай статус, ролдук жана инсандар аралык мамилелери менен байланышкан. [1,2,6,9]. Спорттук команданын оюнчусу үчүн коммуникация жагынан атаандаштык ишмердүүлүгүндө талап кылган сапаттар жана касиеттер жөнүндө маалымат берүү жөндөмүнө ээ болуу маанилүү. Оюнчунун өз ара аракеттенүү кыймылдары алардын оюн кырдаалындагы жүрүм-туруму талданганда түзүлөт. Оюндун жүрүм-турумунун өзгөрүшүнө, оюнчулар ортосундагы ролдордун бөлүштүрүлүшүнө тийгизген таасири боюнча лингвистикалык жана тилдик эмес каражаттарды талдоо окуу процессинде баарлашууга да таасирин тийгизет. Мунун баары атаандаштык ишмердүүлүктө оюнчулардын өз ара аракеттенүүсүнүн натыйжалуулугун жогорулатууда инновацияларды талап кылат. Ал эми кыймыл аракеттерин жана оюнчулардын өз ара аракеттенүүсүн үйрөтүү процесси негизинен вербалдык эмес негизде жүргүзүлсө, ал эми окуучунун кыймыл аракетинин техникасын өздөштүрүү стили негизинен анын машыктыруучусунун стилинин «көчүрмөсү» болсо, анда азыркы этапта коммуникация ыкмалары (маалымат алмашуу) жана активдүүлүктүн катышуучуларынын интерактивдүү тарабы (биргелешкен ишмердүүлүк) мультимодальдүүлүк позициясынан каралат [13].

Оюн белгилүү бир мейкиндик-убакыттын чегинде спорттук иш-аракеттин абалына байланыштуу өз ара аракеттенүүнүн спецификалык түрү катары каралат. Спортто, өзгөчө оюн

түрлөрүндө жыйынтыкка жетүү позициясынан байланыштын маңызы стратегиялык жана тактикалык мүнөздөмөлөрүндө жатат. Оюн кырдаалын түшүнүүдө, өз убагында багыт алууда жана жүрүм-турумдун конкреттүү стратегиясын калыптандырууда өз мүмкүнчүлүктөрүнүздү чагылдыруу стратегиялык жактан маанилүү. Тактикалык жактан алганда, ар бир оюнда өз ара аракеттенүү процессине катышуунузду камсыз кылуу зарыл. Ошентип, оюнчу жөндөмдүү болушу керек: кырдаалды "көрүү"; башкалардын өзгөчөлүгүн эске алуу (жүрүм-турумдун тышкы белгилерин: жаңсоолор, мимика, пантомимика ж.б. кабыл алуунун негизинде); «Мен команданын оюнчусумун» позициясынан байланыш түзүү жана колдоо техникасын өздөштүрүү; аткарылган аракеттердин маанисин түшүнүү жана оюнчулардын эң ыктымалдуу аракеттерин жана топтун кыймылын алдын ала билүү.

Демек, эффективдүү оюндук өз ара аракеттенүү үчүн көндүмдөрдү калыптандыруу узак жана үзгүлтүксүз процесс катары билимди топтоону, практикалык көндүмдөрдү жана көндүмдөрдү калыптандырууну, тажрыйбаны өздөштүрүүнү, көз караштарды жана ишенимдерди өнүктүрүүнү талап кылат [3,11,12,13]. Өз ара аракеттенүү ритуалы команданын оюнчуларынын физикалык катышуусу менен аныкталат; өз ара аракеттенүүнүн группалык чек арасы; оюн объектилерине жалпы көңүл буруу [5,9]. Мунун баары көңүл бурууну жана эмоционалдык маанайды жогорулатууга мүмкүндүк берет [7]. Өз ара аракеттенүүдө белгилүү бир чекке жеткенде жамааттык толкундануу пайда болот, ал бир нече кесепеттерге алып келет: бир топко таандык экендигин жана андагы өзүнүн баалуулугун сезүү; тренингдин жана конкурстук процесстин катышуучулары үчүн эмоционалдык түстөгү топторго тиешелүү белгилердин пайда болушу; оюндун баалуулуктарын коргоого багытталган топтук адеп-ахлак нормаларынын пайда болушу; оюнчунун өз ара аракеттенүүгө даярдыгы катары эмоционалдык энергиянын жогорулашы, ал өз кезегинде ишеним жана энтузиазм сезими менен коштолот. Р.Коллинз белгилегендей, «...физиологиялык деңгээлде муну адамдын нерв системасынын башка адамдар менен өз ара аракеттенүүгө ритмикалык катышуусуна «төңкөрүш» катары мүнөздөөгө болот» [10]. Квалификациялуу баскетболчуларды даярдоо жана мелдеш процессине маалыматтык кабыл алуусунун негизинде өз ара аракеттенүүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатууга багытталган педагогикалык ыкмаларды киргизүү жана бөлүштүрүү, спортчулардын тактикалык даярдыгынын деңгээлин жогорулатат, спортчулардын тактикалык даярдыгын жогорулатууга көмөктөшөт деп ишенебиз.

2. Изилдөөлөрдүн методдору жана уюштуруусу

Изилдөө № 27 “Партсъезд” атындагы мектебинин базасында жүргүзүлгөн. Изилдөөгө 12-13 жаштагы баскетболчулар катышкан. Балдардын саны 20 адам. 12-13 жаш. Алардын ичинен ар бири 10 кишиден турган эксперименталдык жана контролдук топтор уюштурулган. Педагогикалык эксперимент ДЮСШнын окуу-машыгуу сабактарында жүргүзүлдү. Контролдук жана эксперименталдык топтордогу машыгуулар жумасына 3 жолу 1,5 сааттан өткөрүлдү. Контролдук топ салттуу методология менен алектенген [3]. Эксперименталдык топ менен иштөөдө 12-13 жаштагы баскетболчуларда атайын тездик-чыдамкайлык өнүктүрүү үчүн биз иштеп чыккан көнүгүү комплекстери колдонулган.

Биринчи этапта (сентябрь – октябрь) -илимий-методикалык адабияттын булактарын талдоо жана жалпылоо жүргүзүлгөн; изилдөөнүн максаты жана милдеттери, гипотеза түзүлгөн жана изилдөө методдору аныкталган. Баскетбол оюнчуларынын атайын чыдамдуулук деңгээлин жогорулатуу үчүн көнүгүүлөрдүн комплекси тандалды.

Экинчи этапта (октябрь – апрель) – педагогикалык эксперимент жүргүзүлдү. Алдын ала тестирилөө жүргүзүлүп, атайын тездик-чыдамкайлык деңгээлин жогорулатуу үчүн көнүгүүлөр тандалып алынган. Бул көнүгүүлөр оюнчулардын окуу-машыгуу процессине киргизилген.

Үчүнчү этапта (апрель) педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары чыгарылып, талданды. Изилдөөнүн жыйынтыктары таризделди.

Тесттин маалыматтарына ылайык, инсандык модалдуулуктун анкетасынын негизинде келип түшкөн маалыматты кабыл алуунун өзгөчөлүктөрү белгиленген. Сурамжылоонун жыйынтыктарын талдоонун негизинде команданын оюнчулары маалыматты кабыл алуунун ар кандай басымдуу түрлөрү бар оюнчулардын байламталарына бөлүнгөн. Окуу процессинде өз ара аракеттенүүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу методдору маалыматты кабыл алуунун модальдуулугун эске алуунун негизинде ишке ашырылган. Көнүгүүлөрдүн эффективдүүлүгүн машыктыруучу жана команданын мүчөлөрү кайтарым байланыш аркылуу интерактивдүү өз ара аракеттенүү түрүндө аныкташкан [5].

Машыгуу процессинде оюнчулардын өз ара аракеттенүүсүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу бир катар методикалык ыкмалардын жана татаал маселелерди чечүүнүн негизинде калыптанган [4].

Маселелерди чечүү үчүн төмөнкү изилдөө методдору колдонулган:

1. Илимий – методикалык адабияттарды талдоо.
2. Педагогикалык эксперимент.
3. Контролдук тесттер
4. Математикалык жана статистикалык иштетүү ыкмалары.

Илимий-методикалык адабияттарды талдоо. Изилдөөнүн жүрүшүндө, талдоо жана баскетбол боюнча атайын чыдамкайлык боюнча илимий-методикалык адабияттарды, маалыматтарды жалпылайт. 12-13 жаштагы баскетболчулар үчүн атайын тездик-чыдамкайлык өнүктүрүүнүн ар кандай ыкмаларын изилдөө максатында каражаттар жана ыкмалар каралды. Биз 50 адабий булактарды талдап чыктык.

Педагогикалык эксперимент - бул окутуунун жана даярдоонун айрым методдорун, каражаттарын, формаларын, түрлөрүн жана жаңы мазмунун колдонуунун натыйжалуулугун билүү максатында жүргүзүлгөн атайын уюштурулган изилдөө. Практикада бар болгон нерселерди гана каттаган ыкмаларды колдонуу менен түзүлгөн тажрыйбаларды изилдөөдөн айырмаланып, эксперимент ар дайым сыналган инновация активдүү роль ойной турган жаңы тажрыйбаларды түзүүнү камтыйт. Педагогикалык экспериментти өткөрүү өтө татаалдыкка ээ жана эң негизгиси, анын мазмуну, колдонулган методдор жалпы принциптерге эч кандай карама-каршы келбеши керек. Эксперименттин натыйжалары кандай болбосун, практиктин билими, алган көндүмдөрү жана жөндөмдөрү, ден соолук деңгээли изилдөөнүн натыйжасында төмөндөбөшү же начарлабашы керек. Ошондуктан, педагогикалык эксперименттин негизги мотивдеринин бири ар дайым окуу процессине анын сапатын жакшыртуучу кээ бир жакшыртууларды киргизүү болуп саналат [24].

Контролдук тесттер. Көнүгүүлөрдүн иштелип чыккан эксперименталдык комплекстеринин натыйжалуулугун жогорулатуу максатында контролдук баскетбол оюнчуларынын атайын чыдамкайлык көрсөткүчтөрүнүн өсүшүн баалоо үчүн тесттер.

Окутуунун ар кандай этаптарында тесттер даярдыкты баалоо каражаты катары ар кандай максаттарда колдонулат. Тереңдетилген даярдоо этаптарында алар мониторингдин негизги каражаты болуп саналат (алар өнүгүү деңгээлин, мотор сапаттарынын өнүгүшүндөгү

жылыштарды жана катышкан адамдардын өзгөчө жөндөмдөрүн көзөмөлдөөгө жардам берет), илимий-методикалык камсыздоонун маанилүү ыкмасы. Биз контролдоо үчүн тандалып алынган тесттер, биринчиден, жетиштүү маалыматтык жана ишенимдүү болушу керек деп чечтик, экинчиден, натыйжаны өлчөө процедурасында жана аны баалоодо жөнөкөй, үчүнчүдөн, атайын тездик-чыдамкайлык көрүнүшүнүн өзгөчөлүгүн чагылдыруу жана төртүнчүдөн, спортчулардын спорттук квалификациясын, жашын, жынысын эске алуу менен контингентинин өзгөчөлүктөрү. Физикалык даярдыктын деңгээлин аныктоо үчүн ар кандай тесттер бар. 12 - 13 жаштагы баскетбол оюнчуларында атайын чыдамкайлык өнүктүрүү, эксперименттин башында жана аягында, төмөнкү сыноолорго ылайык аныкталган:

Тест "40 секундалык чуркоо"

Тест " Кыймылда 5х6м "

Тест "Тездик менен топту алып жүрүү"

Тест № 1. "40 секундалык чуркоо" [22]. Арбитрдин сигналы боюнча жогорку старттан баштап, 40 секунда ичинде аянттын бет сызыгынан бет сызыгына чейин жулкунуп чуркоо аткарылат. Убакыттын аягында чуркап өткөн аралыктардын саны жазылат.

Тест № 2. " Кыймылда 5х6м " [22]. Аянтчада капталы 5 м болгон аянт белгиленет. Капталдарынын бири эки четинен 50 см узарат. Бул аралыктын бири – старт жана финиш, экинчиси-кыймыл тескери багытта башталган белги. Кыймыл чектөөчү сызыктардын сыртынан башталат. Баскетболчу старт алган жерге жүзү менен карап турат (50 см аралык анын алдында, квадрат сол жагында алдыда). Белги боюнча, ал алдыга караган (5м), андан кийин экинчи тарабы сол тарабы менен коргоочу абалда (5м) жана артка алдыга (5м), бир буту менен чектөөчү сызык жана бардык жолду карама-каршы багытта жасайт. Финиш сызыгы басып өткөн учурда секундомер токтойт. Ар бири эки аракетти аткарат. Мыкты жыйынтыкты көрсөткөн сынактан өткөн болот.

Тест № 3. "Тездик менен топту алып жүрүү" [22]. Оюнчу алдыңкы сызыктын артында турат. Белги боюнча ал сол колу менен биринчи дарбазаны көздөй дриблингди баштайт (жанаша турган эки мамы), топту оң колго которууну аткарат, дарбазанын ичинен өтөт ж.б. дарбазадан өткөн сайын оюнчу топту өткөрүп берип, алып баруучу колун алмаштырышы керек. Акыркы, бешинчи дарбазадан өткөндөн кийин, оюнчу оң колу менен жетектөөнү жана оң колу менен 2 кадам кыймылда ыргытууну аткарат. Ыргытуудан кийин оюнчу топту рингден чыгарып, тескери багытта кыймылдай баштайт, оң колу менен гана дриблинг жасайт, ал эми аягында акыркы дарбазадан өткөндөн кийин сол колу менен дриблинг жана сол колу менен 2 кадам ыргытат. Которуу буттун астында колдон колго жасалат, тапшырма 3 аралыкта (6 ыргытуу) аткарылат. Жалпы убакыт жана ташталган топтордун жалпы саны белгиленет. Убакыт протоколго жазылат, ар бир топ үчүн бир секунд алынат.

Математикалык иштетүү ыкмалары. Тестирилөөнүн жүрүшүндө алынган маалыматтарды иштеп чыгуу жалпы кабыл алынган формулалар боюнча математикалык статистика методу менен ишке ашырылган [23]. Статистикалык маалыматтарды иштеп чыгуу арифметикалык орточо көрсөткүчтөрдү, стандарттык четтөөнү жана орточо катаны эсептөөдөн турган. Студент (бул абсолюттук үзгүлтүксүз бөлүштүрүүнүн бир параметрдик тобу) критерийи айырмачылыктардын негиздүүлүгүн баалоо үчүн колдонулган. Ал формула боюнча эсептелет:

$$t = (M1 - M2) / \sqrt{(m^2 + \dots)}$$

Мында M1 жана M2 – салыштырылган арифметикалык каражаттардын маанилери;

m1 жана m2 – орто арифметикалык түзүлүштөрдүн статистикалык каталары.

Арифметикалык каражаттардын эсептелген айырмасынын белгисин эске албай коюуга болот, анткени критерийдин абсолюттук чоңдугу гана маанилүү сот. Эркиндик даражаларынын саны формула боюнча аныкталат $d = p_1 + p_2 - 2$, бул жерде p_1 и p_2 - салыштырылуучу үлгүлөрдүн көлөмү. Тандалмалардын көлөмүнүн азайышы менен ($p < 10$) Стьюденттин критерийи жалпы популяцияда изилденүүчү белгинин бөлүштүрүү формасына сезимтал болуп калат. Эсептелген маани таблицада чоңураак болгон шартта, айырмачылыктар жарактуу деп табылды [23].

Тренингдин негизги каражаты болуп интуицияны өнүктүрүү боюнча психотехникалык көнүгүүлөр, көңүл буруу жана объективдүү байкоону калыптандыруу боюнча көнүгүүлөр, конкреттүү оюн кырдаалын талдоо, өзүн өзү башкарууну калыптандыруу жолдоруна басым жасалды. Аларда башкалардын психофизикалык абалын таануу, жасалган аракеттердин маанисин берүү жолдорун издөө жөндөмдүүлүгү калыптанган.

«Имитация» методикалык техникасында аткарылган кыймылдардын, кыймыл-аракеттердин, адаттардын маанилери «кызмат кылуучу тарап» тарабынан берилген, кийин аларды «кабыл алуучу тарап» кайра чыгарган.

Субъект-субъективдик мамилелеринин калыптанышы маалыматты кабыл алуу модальдуулугунун негизинде ишке ашырылган (угуу үчүн – сүйлөө; көрүү үчүн – көрүү; кинестетикалык үчүн – сезүү). Мындай уюшкан өз ара аракеттенүү өнөктөштөрдүн жалпы жүрүм-турумунун калыптанышына өбөлгө түзөт, «биз» деген түшүнүгү менен формулировкаланат.

Вербалдык, вербалдык эмес, «сенсуалдык» баарлашууга тренинг диалог, активдүү угуу, рефлексивдүү-перцептивдүү тренинг, психотехникалык көнүгүү түрүндө өткөрүлдү. Машыгуу процессинде өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн калыптандыруу этап менен ишке ашырылган – жалпы өнүктүрүү көнүгүүлөрү жана оюнчу менен оюнчу аткаруучу көнүгүүлөрү, жупта иштөө, жалпы топтук көнүгүүлөр; машыктыруучу тарабынан башкаруу элементтерин киргизүү менен машыгууларда; оюндун ролдорунда өнөктөштөрдүн жайгашуусунда.

Экинчи этапта өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн өздөштүрүү биргелешкен тактикалык комбинацияны, оюн учурларын талдоодо жана оюн кырдаалында аракеттерди координациялоодо эффективдүү өз ара аракеттенүүнүн конкреттүү чечимдерин өздөштүрүү процессинде ишке ашырылды. Ошол эле учурда команданын конструктивдүү стратегияларынын эффективдүүлүгүн жогорулатуу максатында берилген оюн кырдаалында тактикалык маселелерди чечүүнүн жолдорун издөөдө жана айрым оюнчулардын ички ресурстарын аныктоодо импровизацияга жол берилген жана кубатталган.

Үчүнчү этапта 2 жана 3 оюнчунун атаандаштык маселелерин чечүүдө атаандаштык ишмердүүлүккө жакын болгон көндүмдөр калыптанган, жылдык машыгуунун бардык этаптарында топтордун өз ара аракеттешүүсүнүн мини-турнирлерин өткөрүү [8,12]. Жооптуу оюндарга даярданууда ар бир спортчу үчүн кабыл алуунун басымдуу мүнөзүнө туура келген визуалдык, угуу, проприоцептивдик жана татаал образдарды камтыган маалыматты кабыл алуу модальдуулугунун негизинде жеке тактикалык аракеттердин психикалык чагылдырылышына көңүл бурулду.

3. Жыйынтыктар жана талкуулар

Изилдөөнүн алгачкы этабында ар кандай ролдорду ойногон спортчулар жаштар командаларынан студенттик командаларга өтүүдө башка оюнчулар менен өз ара түшүнүшүүгө

жана өз ара аракеттенүүгө өтүүнү толук билишпей тургандыгы аныкталган. Тактикалык аракеттерди үйрөтүүдө кыймыл-аракетти көрсөтүүчү гана тапшырмаларды окутууда басымдуу түрдө колдонуу тактикалык маселелерди чечүүнүн ар кандай жолдорун талап кылбаган ой жүгүртүүнү калыптандырат. Ал эми кинестетика жана угуучу (аудиал) спортсмендер үчүн бул ыкма тактикалык ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнө тоскоол болуп, оюнчу жогорку квалификациядагы командага өткөндө тез киришине салым кошот.

Оюнчулар менен машыктыруучунун ортосундагы өз ара аракеттешүү ар кандай деңгээлдеги модалдуулукта, проксемикалардын жардамы менен гана эмес: позалар, оюнчулардын бири-бирине карата позициялары (аракет), вербалдык каражаттар: тил жана фонетика (сөз), ошондой эле мимика, жаңсоолор, ымдоолор жана көз караштар (көрсөтүүлөр), оюнчулардын тажрыйбасынын топтолушуна салым кошот, башка оюнчулардын жана атаандаштын аракеттерин таанууга жана алдын ала айтууга мүмкүндүк берет. Оюнчулардын өз ара аракеттенүүсүнө педагогикалык байкоолор көрсөткөндөй, кинестетикалык өз ара аракеттенүү жана вербализация вербалдык эмес модальдуулукка каршы жана тескерисинче: акыркы экөө кинестетикалык модальдуулукка карама-каршы келет. Ар кандай семиотикалык системалардын негизинде курулган инструменттерди жана ыкмаларды киргизүү оюнчулардын жүрүм-турумунун жашыруун өзгөчөлүктөрүн ачууда терең жана деталдуу мамиле жасоого мүмкүндүк берет, эмне жасалып жатканын түшүнүүгө жардам берет, оюн аракеттеринин жаңы комбинацияларын түзөт, аракеттин максатын, анын маанисин түшүнүү, чыгармачылык ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. Ошол эле учурда мурда колдонулбаган коммуникативдик ыкмалар жетишерлик кыйынчылык менен өздөштүрүлөт жана убактылуу аспектиде кечигүү жана өз ара аракеттенүүдө каталардын болушу менен узак убакытка аткарылат. Ошентип, алынган натыйжалар иштелип чыккан методологияны өз убагында колдонуу студенттик командалардын баскетболчуларынын мелдеш жана машыгуу иш-чараларында өз ара аракеттенүүсүн жакшыртууга жардам берерин көрсөтүп турат.

Атайын иштелип чыккан тапшырмалар өз ара аракеттенүүнүн мүнөзүн иш-аракет чөйрөсүнө өзгөрттү:

- ойлонуп жатканда иш-аракет кылууга, ал эми аракет кылууда ойлонууга үйрөнүү;
- «талааны көрүү» жана объектини дайыма көз алдында кармап туруу (топ, каршы);
- оюнчунун, топтун эң ыктымалдуу кыймылдарын түшүнүү жана алдын ала билүү;
- топту берүү ылдамдыгын өзгөртүү;
- топтун өз ара аракеттенүүсүн жогорулатылган темпте аткаруу;
- коллектив багытында езунун таламдарын тандап алууда жоопкерчиликти сезүү.

Өз ара аракеттенүүнүн натыйжалуулугу координацияланган командалык иш үчүн командалык иштеги оюнчулардын ортосундагы өз ара түшүнүү менен камсыз кылынат. Жогорудагы методикалык ыкмалар команданын оюнчуларынын биримдигине, алардын команданын максаттарына ылайык “командада иштөөсүнө” өбөлгө түзөт жана жалпы максатка жетүү үчүн “колунан келгендин баарын берүүгө” үйрөтөт.

1-таблицада эксперименттин башында 12-13 жаштагы баскетболчулардын контролдук тесттеринин көрсөткүчтөрү келтирилген.

Таблица 1. Эксперименттин башында баскетболчулардагы контролдук тесттердин мааниси.

Тесттин аталышы (өлчөө бирдиги)	Тесттин жыйынтыгы		Ишенимдүүлүк	
	Контролдук тайпа	Эксперименталдык тайпа	t	P(0,05)
Чуркоо 40 с (м)	150,8±1,7	150,3±1,7	0,21	>
Жылуу 5×6 м (с)	11,39±0,25	11,45±0,72	0,09	>
Топтуу тез чуркап алып жүрүү (с)	23,50±0,35	23,70±0,29	0,44	>

Талдоо көрсөткөндөй, "Чуркоо 40 с (м)" тестиндеги көрсөткүчтөр контролдук топто орточо $150,8 \pm 1,7$, эксперименталдык топто - $150,3 \pm 1,7$; "Жылуу 5×6 м (с)" тестинде 5×6 м. (с)" контролдукта $11,39 \pm 0,25$, эксперименталдыкта $11,45 \pm 0,72$; "Топтуу тез чуркап алып жүрүү тестинде (с)", контролдукта $23,50 \pm 0,35$, эксперименталдыкта $23,70 \pm 0,29$.

Алынган көрсөткүчтөрдү салыштырып, педагогикалык эксперименттин башталышында эки топ тең атайын чыдамдуулук деңгээлине жараша бирдей деңгээлде болгон деген тыянак чыгарууга болот. Контролдук топто колдонулган тесттердин көрсөткүчтөрүндө жарактуу айырмачылыктар жок.

2-таблицада эксперименттин аягында 12-13 жаштагы баскетболчулардын контролдук тесттеринин көрсөткүчтөрү келтирилген.

Таблица 2. Эксперименттин аягында баскетболчулардан алынган контролдук тесттердин мааниси.

Тесттин аталышы (өлчөө бирдиги)	Тесттин жыйынтыгы		Ишенимдүүлүк	
	Контролдук тайпа	Эксперименталдык тайпа	t	P(0,05)
Чуркоо 40 с (м)	152,6±1,6	158,2±1,9	2,25	<
Жылуу 5×6 м (с)	10,94±0,28	9,75±0,19	3,50	<
Топтуу тез чуркап алып жүрүү (с)	20,46±0,26	19,43±0,36	2,34	<

Эксперименттин жүрүшүндө бардык тесттер боюнча эки топтун баскетболчуларында тең олуттуу оң өзгөрүүлөр болду. Көрсөткүчтүн өсүшү контролдук топто "Чуркоо 40 с (м)" тестинде $152,6 \pm 1,6$, эксперименталдык топто $158,2 \pm 1,9$; "Жылуу 5×6 м (с)" тестинде контролдук $10,94 \pm 0,28$, эксперименттик $9,75 \pm 0,19$; "Топтуу тез чуркап алып жүрүү (с)" тестинде контролдук $20,46 \pm 0,26$, эксперименттик $19,43 \pm 0,36$. Эксперименталдык топтогу

изилденүүчү маалыматтардын көбөйүшүн талдоо менен, бул топто олуттуу өзгөрүүлөр болгонун белгилөөгө болот. Мындай олуттуу оң өзгөрүүлөр иштелип чыккан көнүгүүлөрдүн негизинде эксперименталдык топтун баскетболчуларын максаттуу даярдоонун натыйжасы болду.

3-таблицада эксперимент учурунда абсолюттук мааниде да, пайыздык көрсөткүчтө да контролдук жана эксперименталдык топтордун көрсөткүчтөрүнүн бардык тесттер боюнча өсүшү көрсөтүлгөн.

3-Таблица-контролдук (К) жана эксперименталдык (Э) топтордогу сыналучулардын эксперимент учурунда контролдук тесттердин көрсөткүчтөрүнүн өзгөрүшү.

Тесттин аталышы (өлчөө бирдиги) Тайпа Тесттин жыйынтыгы Көрсөткүчтүн өсүшү

Тесттин аталышы (өлчөө бирдиги)	Тайпа	Тесттин жыйынтыгы		Көрсөткүчтүн өсүшү	
		Башында	аягында	Абс. көрсөткүч	%
Чуркоо 40 с (м)	К	150,8±1,9	152,6±1,6	0,72	1,2
	Э	150,3±2,3	158,25±1,9	2,65	5,3
Жылуу 5×6 м (с)	К	11,39±0,25	10,94±0,28	1,22	4,0
	Э	11,45±0,72	9,75±0,19	2,3	17
Топтуу тез чуркап алып жүрүү (с)	К	23,5±0,35	21,46±0,26	4,74	10
	Э	23,7±0,29	19,43±0,36	9,28	22

Эксперименттин башында контролдук жана эксперименталдык топтордун ортосунда эч кандай ишенимдүү айырмачылыктар табылган жок.

Эксперименттин аягында жыйынтыктарды талдап көрсөк, контролдук тесттердин көрсөткүчтөрү жакшырганын көрөбүз.

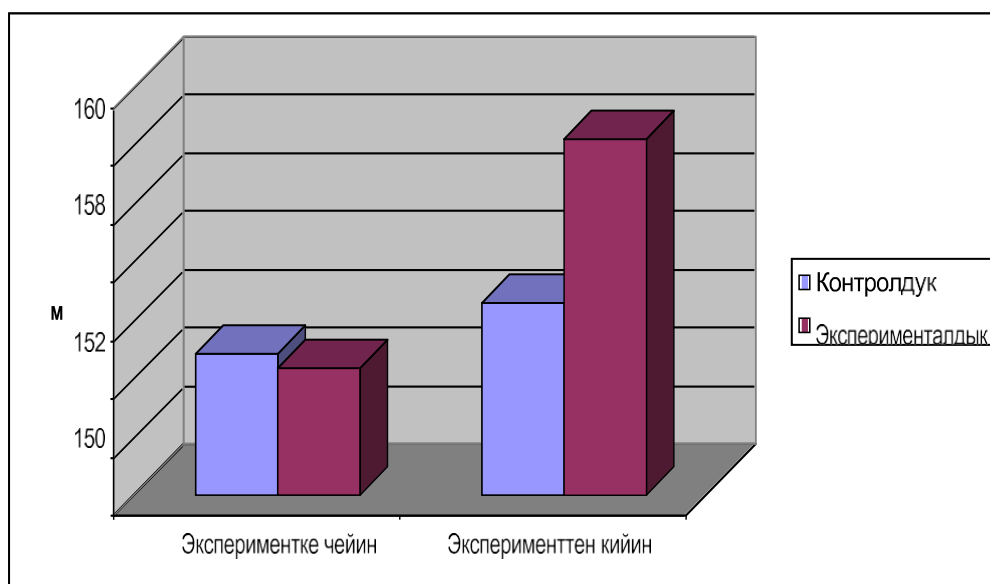
"Чуркоо 40 с (м)" тести. Эксперименттин аягында контролдук топтогу көрсөткүчтөрдүн 1,84 мге (1,21%), эксперименталдык топто 7,92 мге (5,27%) өсүшү байкалган.

"Жылуу 5×6 м (с)" тести. Эксперименттин аягында контролдук топтогу көрсөткүчтөрдүн 0,45 сек (4%), эксперименталдык топто 1,7 сек (17%) өсүшү байкалган.

"Топтуу тез чуркап алып жүрүү (с)" тести. Эксперименттин аягында контролдук топто көрсөткүчтөрдүн 2,04 (10%), эксперименталдык топто 4,27 (22%) өсүшү байкалган.

Бардык тесттерден оң натыйжалар алынды жана алар математикалык статистиканын ыкмалары боюнча ишенимдүү.

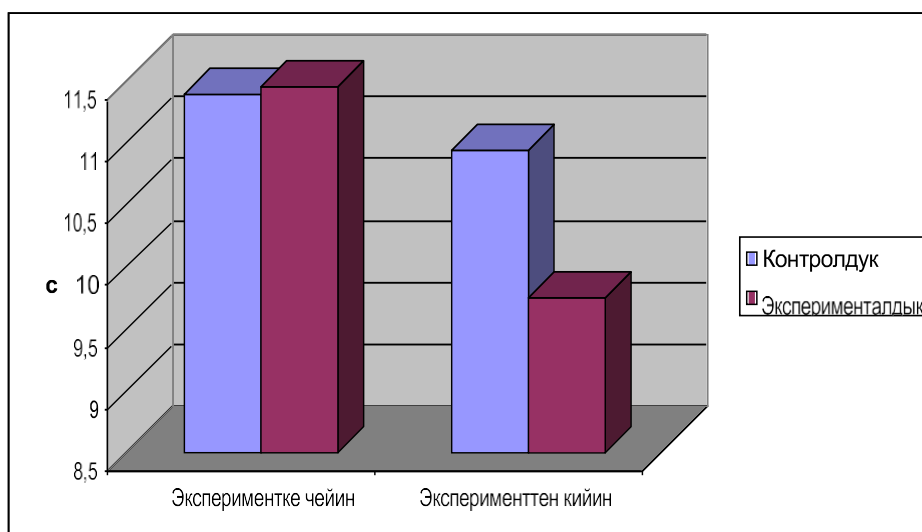
1-сүрөттө "Чуркоо 40 с (м)" тестиндеги көрсөткүчтүн өзгөрүшү көрсөтүлгөн.

1-сүрөт. "Чуркоо 40 сек (м)" тестинде контролдук жана эксперименталдык топтун көрсөткүчтөрүнүн өзгөрүшү

Эксперименттин аягында "Чуркоо 40 сек" (м) тестинде көрсөткүчтөрдүн өсүшү байкалган. Контролдук топто 150,8±1,9 метрге чейин, 152,6±1,6, чейин көбөйдү, бул 1,21% ды түздү, эксперименталдык топтогу натыйжа 150,3±2,3 метрге чейин 158,25±1,9, чейин көбөйдү бул 5,27% ды түздү.

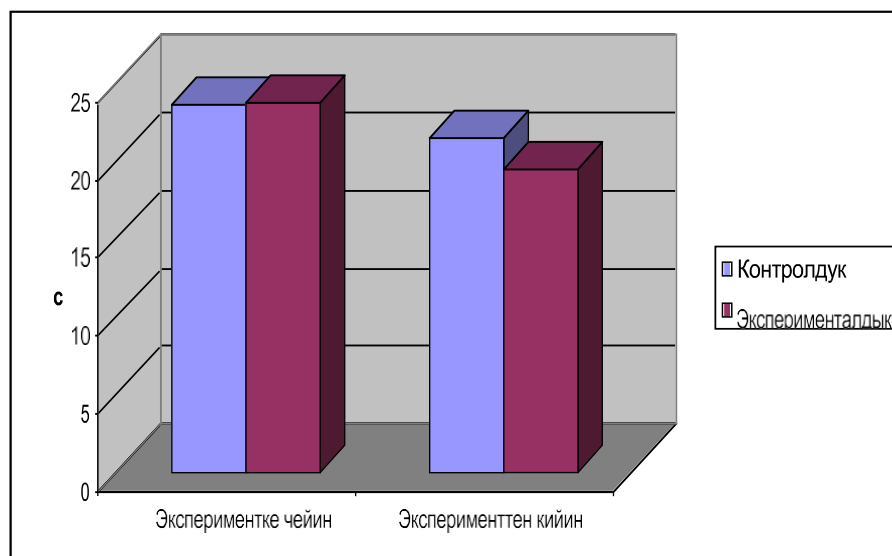
2-сүрөттө "Жылуу 5×6 м (с)" тестиндеги көрсөткүчтүн өзгөрүшү көрсөтүлгөн.

2-сүрөт - "Жылуу 5×6 м (с)" тестинде контролдук жана эксперименталдык топтун көрсөткүчтөрүнүн өзгөрүшү

Эксперименттин аягында тесттеги көрсөткүчтөрдүн өсүшү байкалды "Жылуу 5×6 м (с)". Контролдук топто 11,39±0,25 секундага чейин 10,94±0,28 чейин көбөйдү, бул 4% ды түздү, эксперименталдык топтогу жыйынтык 11,45±0,72 секундандан 9,75±0,19, чейин көбөйдү, бул 17% ды түздү.

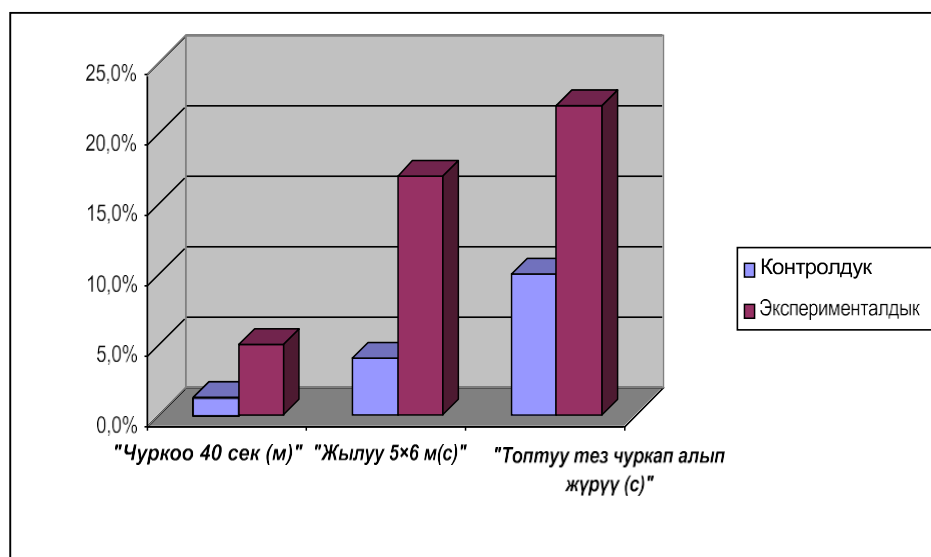
3-сүрөттө "Топтуу тез чуркап алып жүрүү (с)" тестиндеги көрсөткүчтүн өзгөрүшү көрсөтүлгөн.

3-сүрөт. "Топтуу тез чуркап алып жүрүү (с)" тестинде контролдук жана эксперименталдык топтун көрсөткүчтөрүнүн өзгөрүшү.

Эксперименттин аягында "Топтуу тез чуркап алып жүрүү (с)" тестинде көрсөткүчтөрдүн өсүшү байкалган. Контролдук топто $23,5 \pm 0,35$ секундга чейин $21,46 \pm 0,26$, чейин көбөйдү, бул 10% ды түздү, эксперименталдык топтогу жыйынтык $23,7 \pm 0,29$ секундадан $19,43 \pm 0,36$, бул 22% ды түздү.

4-сүрөттө бардык тесттер боюнча көрсөткүчтүн % менен өзгөрүшү көрсөтүлгөн.

4-сүрөт. Бардык контролдук тесттер боюнча контролдук жана эксперименталдык топтун көрсөткүчтөрүн өзгөрдү, %.

Алынган маалыматтарга таянып, эксперименталдык топтогу өзгөчө тездик-чыдамкайлыкн өнүгүшүн баалоочу бардык контролдук тесттердеги параметрлер контролдук топко караганда бир кыйла жакшыраак деген тыянак чыгарууга болот. Контролдук жана эксперименталдык топтордун бардык тесттериндеги көрсөткүчтөрдүн жогорулашынын натыйжаларын талдоо менен, баскетболчуларды окутуу процессинде, атайын тездик-чыдамкайлыкты өнүктүрүүнүн мелдеш ыкмасы менен байланышкан интервалдык ыкманы колдонуу менен атайын тездик-чыдамкайлыкты өнүктүрүүгө багытталган көнүгүүлөрдүн атайын комплексин колдонуу оң таасирин тийгизди деген тыянак чыгарууга болот.

Эксперименттин аягында атайын тездик-чыдамкайлыкн деңгээлин талдоо эксперименталдык топтун изилденүүчү параметрлериндеги статистикалык маанилүү айырмачылыктарды аныктоого мүмкүндүк берди. Машыгуу көнүгүүлөрүндө атайын көнүгүүлөр топтому колдонулуп, бардык тапшырмаларды аткарууда атаандаштык руху болгон. Атайын тездик-чыдамкайлыкты өнүктүрүү методологиясы эксперименталдык жана контролдук топтордо жүргүзүлгөн атайын тандалган көнүгүүлөрдү камтыйт, бирок көнүгүүлөрдүн мазмуну жана саны ар башка. Педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө биз иштеп чыккан көнүгүү комплекстери интервалдык ыкманы колдонуу менен атайын тездик-чыдамкайлыкты өнүктүрүү үчүн жана машыгуу көнүгүүлөрүндө колдонулган мелдеш ыкмасы менен абдан натыйжалуу экени аныкталды.

Корутунду

Тесттин жыйынтыгы көрсөткөндөй, эксперименталдык топтун баскетболчуларынын көрсөткүчтөрү контролдук топтун баскетболчуларына караганда атайын тездик-чыдамкайлык көнүгүүлөрүндө жогору болгон. Статистикалык материалдарды иштеп чыгууда аныкталгандай, баштапкы этапта бул көрсөткүчтөр эки топто тең статистикалык маанилүү айырмачылыкка ээ болгон эмес. Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган материалдарды талдоо 12-13 жаштагы баскетболчулар үчүн атайын туруктуулукту өнүктүрүү үчүн иштелип чыккан көнүгүү комплекстеринин натыйжалуулугун көрсөттү.

Изилдөөдө биз айткан гипотеза тастыкталды.

АДАБИЯТТАР:

1. Бузник, А. И. (2009). Ролевые взаимоотношения в юношеской сборной команде по футболу. *Физическое воспитание студентов*, (2), 12–16.
2. Грасис, А. М. (2012). *Специальные упражнения баскетболистов*. Москва: Физкультура и спорт.
3. Губа, В. П. (2011). *Теория и практика спортивного отбора и ранней ориентации в виде спорта*. Москва: Советский спорт.
4. Дворник, Л. С. (2013). Использование отягощений на тренировках. *Физкультура и спорт*, (3), 21.
5. Жбанков, О. В. (2015). Развитие прыгучести у юных баскетболистов. *Физкультура и спорт*, (3), 19.
6. Захаров, Е. Н. (2014). *Энциклопедия физической подготовки: Методические основы физических качеств*. Москва.
7. Захаров, Е. Н., Карасев, А. В., & Сафонов, А. А. (2014). *Энциклопедия физической подготовки: Методические основы развития физических качеств*. Москва: Лептос.

8. Зациорский, В. М. (2011). *Физические качества спортсмена: Основы теории и методики воспитания*. Москва: Советский спорт.
9. Зациорский, В. М. (2013). *Воспитание физических качеств*. Москва: ФиС.
10. Коробейников, Н. К., Михеев, А. А., & Николенко, И. Г. (2013). *Физическое воспитание*. Москва: Высшая школа.
11. Коробейников, Н. К., Михеев, А. А., & Николенко, И. Г. (2012). *Физическое воспитание*. Москва: Высшая школа.
12. Костикова, Л. В., Шерстюк, А. А., & Григорович, И. М. (2011). *Особенности обучения и тренировки баскетболистов 10–13 лет*. Москва: Физкультура и спорт.
13. Коузи, Б., & Пауэр, Ф. (2010). *Анализ и концепции в современном баскетболе*. Москва: Физкультура и спорт.
14. Коузи, Б., & Пауэр, Ф. (2011). *Баскетбол: Специальные упражнения*. Москва: Физкультура и спорт.
15. Кудрявцев, М. Д., & Пашкова, Н. В. (2014). Подготовка баскетболистов и формирование у них двигательных навыков в учебном процессе. *Начальная школа*, (4), 24–27.
16. Кузин, В. В., & Полиевский, С. А. (2014). *Баскетбол. Начальный этап обучения*. Москва: Физкультура и спорт.
17. Кузнецов, В. С., & Колодницкий, Г. А. (2012). *Физическая культура. Силовая подготовка детей школьного возраста*. Москва: НЦ ЭНАС.
18. Курьсь, В. Н. (2014). *Основы силовой подготовки юношей*. Москва: Смысл.
19. Листова, М. В. (2010). Выносливость – главный показатель здоровья человека. *Физическая культура в школе*, (6), 39.
20. Лысенко, В. В., Михайлина, Т. М., Долгова, В. А., & Жиленко, В. А. (2013). *Практикум по спортивной метрологии*. Краснодар: КГАФК.
21. Макаров, Ю. М. (2013). *Методология формирования игровой деятельности у юных спортсменов в игровых видах спорта* (Автореферат докторской диссертации). Санкт-Петербург.
22. Макеева, В. С., & Луганский, К. А. (2014). Модель формирования интерактивного взаимодействия баскетболистов 13–15 лет. *Современные проблемы науки и образования*, (6), 675.
23. Макеева, В. С. (2016). Формирование коммуникативного взаимодействия в различных периодах тренировки баскетболистов 13–15 лет. *Здравоохранение, образование и безопасность*, (4), 36–40.